



Εικόνα από το τείχος του Ζου αι. μ.Χ., που είναι κατασκευασμένο από κάθε είδους υλικό. Το υλικό προέρχεται κυρίως από τα ταφικά μνημεία και κτίσματα του βορείου νεκροταφείου.

Οι μεγάλες θέρμες

«Θέρμαι» για τους αρχαίους ήταν οι θερμές πηγές και τα θερμά λουτρά. Τον ίδιο όρο χρησιμοποιήσαν κατά κύριο λόγο (thermae) και οι Ρωμαίοι για τα λουτρά τους.

Οι μεγάλες θέρμες του Δίου, τα δημόσια λουτρά της πόλης, χτίστηκαν γύρω στο 200 μ.Χ., σε μια περίοδο που τα κτήρια αυτά, πέρα από την ειδική τους χρήση, αποτελούσαν για την αστική τάξη των αυτοκρατορικών χρόνων ένα νέο πυρήνα για τη δημόσια σωτήρι. Είναι χαρακτηριστικό ότι η θέση τους ήταν εντελώς τυπική δίπλα στην αγορά και ότι χρειάστηκε να απογειωθεί ένα σημαντικό τμήμα του αρχαίου τείχους, προκειμένου να εξευρεθεί το απαραίτητο οικόπεδο.

Στη θέση αυτή, στα νότια της αρχαϊκής πόλης, το κτήριο ήταν προφυλαγμένο από τους βοριάδες, είχε άμεση επικοινωνία με την κεντρική λεωφόρο που διασχίζει σε ευθεία γραμμή την πόλη και ήταν πολύ κοντά στα ιερά.

Δεν πρόκειται για ένα μεμονωμένο λουτρικό κτίσμα αλλά για ένα συγκρότημα με κέντρο την ευρύχωρη αυλή που την περιβάλλουν

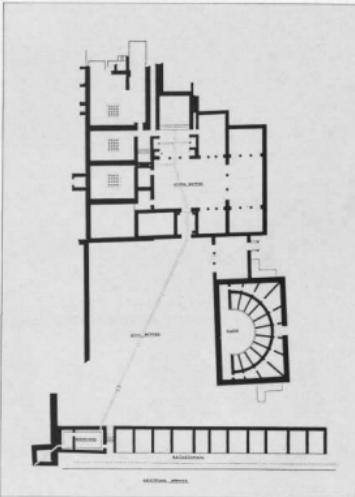
με τηρίων, δημόσιες τουαλέτες και ένα μικρό θεατρικό κτίσμα, χώροι αναψυχής και λατρείας.

Στην αυλή έφτανε ο επισκέπτης από την πλακοστρωμένη κεντρική λεωφόρο περνώντας ένα στενό διάδρομο με σκαλοπάτια που ανέβαζαν στο ψηλότερο επίπεδο του εσωτερικού.

Η ευρύχωρη αίθουσα με είσοδο στο στενό διάδρομο ήταν ο δημόσιες τουαλέτες. Ένα μαρμάρινο χαμηλό θρανίο με ειδικά ανοίγματα κατά διαστήματα στην άνω επιφάνεια περιέτρεχε τον χώρο κατά μήκος των τοίχων. Ήταν χτισμένα πάνω από τη βαθιά συλλεκτήρια υπόνομο, η οποία ξεπλενόνταν αδιάκοπα από το τρεχουόμενο νερό των θερμών, που στη συνέχεια περνούσε κάτω από τον πύργο του μεταγενέστερου τείχους έξω από την πόλη. Σπήν ίδια υπόνομο, αποχετεύονταν τα υπαθηρία νερά πάπο ήσιν αυλάκι στη βάση του θρανίου. Ιδιαίτερα φροντισμένα με παραστάσεις υδροβίων ζώων ήταν τα δάπεδα των «Βεσπασιανών», δημόσιων ονομαζόντων οι δημόσιες τουαλέτες από το που ο αυτοκράτορας Βεσπασιανός εισήγαγε τον φόρο των δημοσίων αφοδευτήριων.

η άνοδος της στάθμης των νερών, ύστερα από προσχώσεις και σεισμικές καταστροφές, έκανε δύσκολη τη χρήση των κτηρίων.

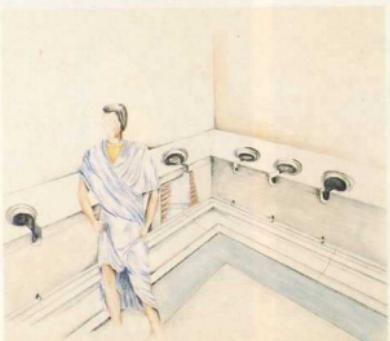
Η καλή διατήρηση της αρχικής φάσης του τείχους του Δίου επιτρέπει να αποκτήσουμε μια ιδέα οχυρώμένης μακεδονικής πόλης στα χρόνια μιέσως μετά τον Αλέξανδρο. Δεν αποκλείεται, στη ρυμοτομία και οχύρωση του Δίου να εφαρμόστηκε η εμπειρία από τις νέες πόλεις που ίδρυσαν ο Αλέξανδρος και οι διάδοχοι στην Ανατολή. Από την άποψη αυτή το πρώιμο αυτό δείγμα μιας τετράγωνης πόλης δίπλα στο κεντρικό ιερό της αρχαίας Μακεδονίας αποκτά ιδιαίτερη σημασία.



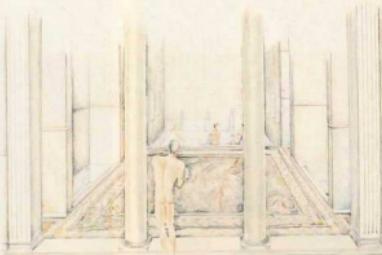
Το συγκρότημα των μεγάλων θερμών. Στη Ν.Α. γνωρίσικεται ο πύργος της οχύρωσης που κατασκευάστηκε αργότερα, αρχιτεκτονικά ένα τυμένο τουλαχίστον των βεσπασιανών. Παραδεινέει τον σημερινό σπασκόπητη η παρουσία ενός ιαχυρού τοίχου μπροστά από τα καταστήματα. Πρόκειται για οχυρωματικό τοίχο που υψώθηκε σ' αυτή τη θέση στα παλαιοχριστιανικά χρόνια.



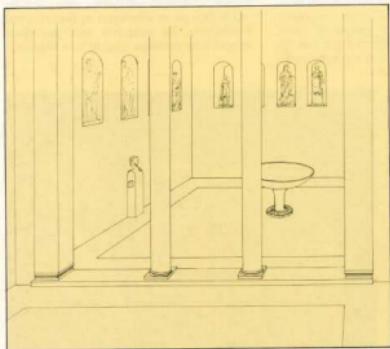
Αρχαία Αγορά της Μυτιλήνης. Η αρχαία Αγορά κάτια από το βότερο των συρραπτικών αποθέματων τούρκος πολιορκητών.
Επισκέψιμη με αναπληρωματικό του ελληνιστικού προστατευτικού. Την περίοδο από 1820 έως 1860 χρονών μετά την ήττα της Κωνσταντινούπολης από την Ελληνική Αποστολή, η Αγορά της Μυτιλήνης έγινε η μεγαλύτερη κεντρική πλατεία της Ελλάδας.



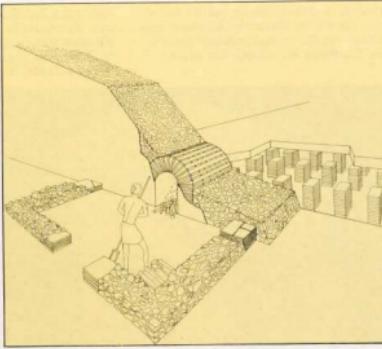
Αναπαράσταση των βεσπασιανών στην είσοδο των θερμών.



Η αιθουσα του ψυχρού λουτρού με την πισίνα στο βάθος.



Αναπαράσταση του χώρου με τα αγάλματα που παριστάνουν τον Ασκέληπο και την οικογένειά του.



Αναπαράσταση της λειτουργίας του στομίου του υποκαύστου.

Για να φτάσει ο επισκέπτης στο κυρίως κτίσμα των λουτρών έπρεπε να διασχίσει την αυλή προώρωντας προς τα δυτικά. Η είσοδος, εξαιρετικά μικρή σε σχέση με το κτήριο, πιθανώς για να ελέγχεται αποτελεσματικά, έχει δάπεδο στρωμένο με ψηφιδωτά, όπως διείς οι αιθουσές του κτηρίου που δεν βρέχονταν μόνιμα. Την αποχέτευση των νερών από τον καθαρισμό του διάδεινο εξυπηρετούσε μια μαρμάρινη πλάκα με κοίλανση και οπή στο κέντρο. Όπως συνθίζεται στα αρχαία κτήρια, κάτω από το δάπεδο της είσοδου περνά ο κεντρικός αγωγός. Εδώ τον συναντούμεν και δύο κατακόρυφοι αγωγοί χτισμένοι στο τοίχο του κτηρίου, που κατέβαζαν τα νερά της βροχής από το σημείο ένωσης της στέγης. Στη συνέχεια ο κεντρικός αγωγός, που ξεκινούσε από την πισίνα με το κρύο νερό στο δυτικό πέρας, διέσχιζε υπογείως

την αυλή, όπου υπήρχε ένα φρέάτιο καθαρισμού, και συνέχιζε προς τις βεσπασιανές.

Μετά την είσοδο ακολουθούσε ο «ευμεγέθης κοινός οίκος», όπως τον ονομάζει ο Λουκιανός στην περιγραφή ενός ιδεατού λουτρού. Σ' αυτή τη αιθουσα με τα ευχάριστα ανοίγματα κοντοτείκονταν, έκαναν παρέες και συζητούσαν όχι μόνο οι λουσμένοι αλλά και η συνχρόνη πολυπληθής συνοδεία τους: Οι υπηρέτες, οι ακόλουθοι και οι φίλοι τους.

Τον δεύτερο και τρίτο αιώνα μετά Χριστόν τα λουτρά είχαν κερδίσει την προτίμηση των πολιτών ας τόπος συναντήσεως και συνομιλών με πρόσωπα της δημόσιας ζωής. Ο κύριος επισκέπτης των λουτρών απέβετε στην συνέγεια το ρούχα στα αποδημία, μια από τις αιθουσές της ανατολικής πτέρυγας, και προσωρώνε στα δυτικά, όπου στο βάθος υπήρχε μια μεγάλη μακρό-

στενη αιθουσα με κτιστη πισίνα γύρω στα 60 τ.μ. Τα τοιχώματα και τα δάπεδα της ήταν γυμνά με μαρμάρινες πλάκες. Το νερό έτρεχε από σειρά κρουνών στον ραχιαίο τοίχο. Στους πλάγιους τοίχους ανοίγονταν έξι κόγχες για να δεχτούν αγάλματα.

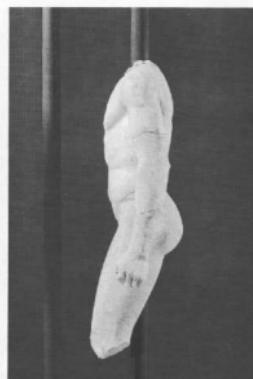
Εκτός από την πισίνα, υπήρχαν στην αιθουσα αυτή δεξιά και αριστερά από την είσοδο δύο πανιερές με προστατευτικό τοιχίο και σκαλοπάτια για το άνετο κατέβασμα. Αυτές οι μπανιέρες έδιναν τη δυνατότητα για ατομικό ψυχρό λουτρό. Το δάπεδο ανάμεσα τους ήταν στρωμένο με το πιο όμορφο ψηφιδωτό ολόκληρου του συγκροτήματος. Μέσα σε φαρδύ πολύχρωμο πλαίσιο από πλοχομάυς με λουλούδια και γεωμετρικά κοινημάτα εικονίζονταν σε μεγάλο μέγεθος ένας θαλάσσιος θίασος: Τρίτανες, Νηρήιδες και ένας τάυρος που το σώμα του κατέληγε σε ου-



Το άγαλμα του Ποδαλείρου, του γιου του Ασκληπιού. Ο Ποδαλείρος, μαζί με τον πατέρα του και τον αδελφό του Μαχόνα, αποτελούν την πρώτη τρίαδα θεραπευτών θεών. Στα πόδια της μορφής ἔνα σκυλί.



Στα μεγάλα λουτρά, δίπλα στην πισίνα με το κρύο νερό, βρέθηκε το άγαλμα του Διονύσου. Διατηρούνται ίχνη χρώματος στους πλοκάμους της κούπης και τη δορά του ζωού. Στα πόδια του θεού ἔνας μικρός συνόδος του. Τέλος 2ου αι. μ.Χ.



Κορμός ανδρικού αγάλματος που πιθανώς σχετίζεται με το σύνταγμα αγάλμάτων του Ασκληπιού. Τα κομμάτια του βρέθηκαν σκορπία σε διάφορα σημεία των θερμών.



Κεφαλή, πιθανώς από το σύνταγμα αγάλμάτων του Ασκληπιού. Βρέθηκε μέσα στην τάφρο, ανάμεσα στις θέρμες και το οήμα τείχος της πόλης.

Μέσο στον ίδιο χώρο, στη βόρεια πτέρυγα των θερμών βρέθηκαν, κομματισμένα κάτω από τα χαλάσματα των παιδιών του Ασκληπιού, η βάση του αγάλματος του θεραπευτικού διάμονου Τελεοφόρου και ἔνα γυναικείο κεφάλι καλυμμένο με το μάτιο, που πιθανώς εικονίζει την Ήμινη, τη γυναίκα του Ασκληπιού.

Το εύρημα αυτό του Διὸς είναι το πληρέστερα σύνταγμα που εικονίζει τους Ασκληπιάδες.

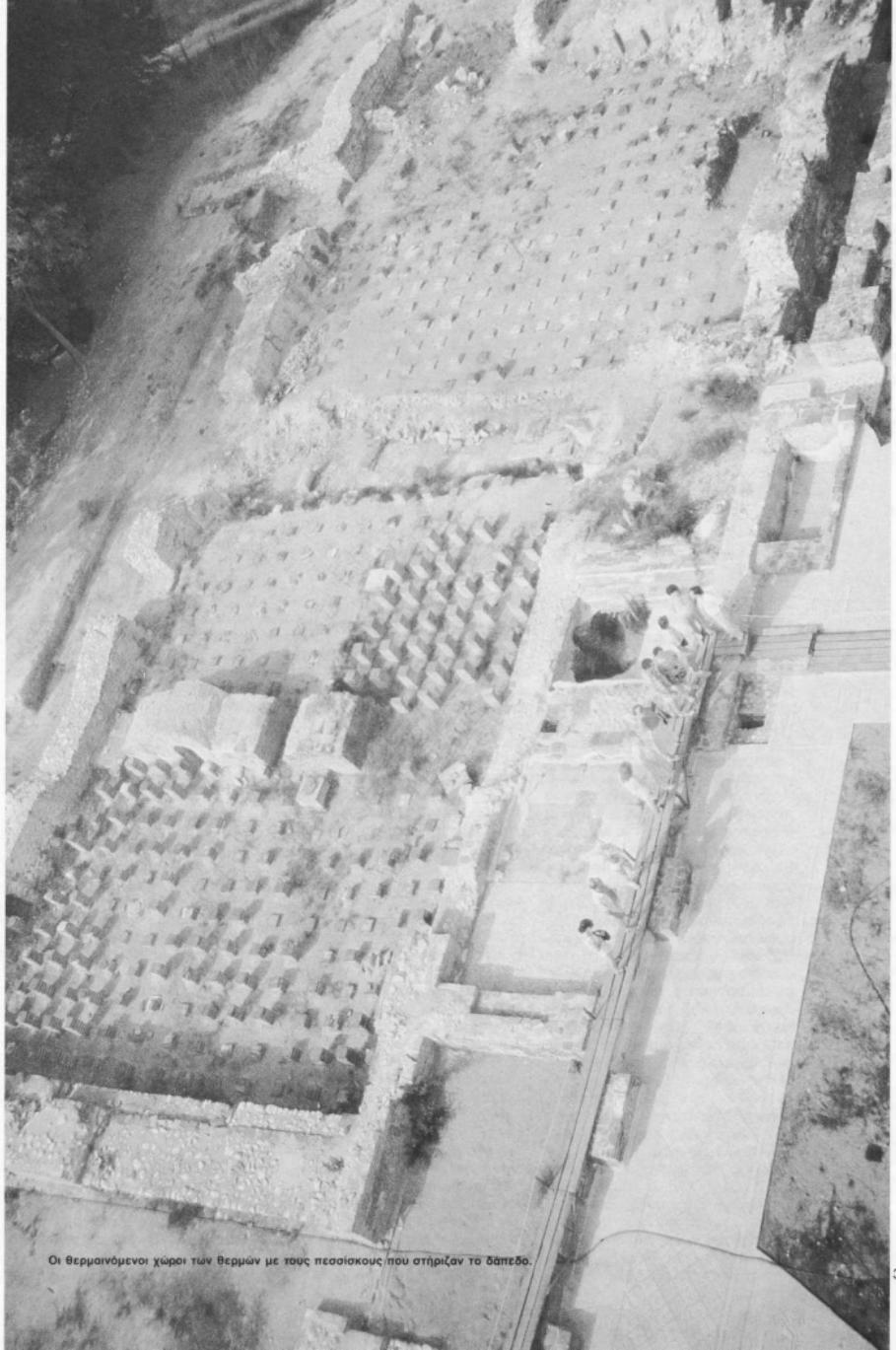
Ασφαλώς ο παρουσιασθείς δηλώνει την ιδιαιτερή σημασία του λουτρού για θεραπευτικούς σκοπούς. Σύγκριτη των γλυπτών αυτών με απτικές σάρκοφαγους προδίδει την εργαστηριακή τους προέλευση από καπνούς θεραπευτικούς σκοπούς. Σύγκριτη των γλυπτών αυτών με απτικές σάρκοφαγους προδίδει την εργαστηριακή τους προέλευση από καπνούς θεραπευτικούς σκοπούς.



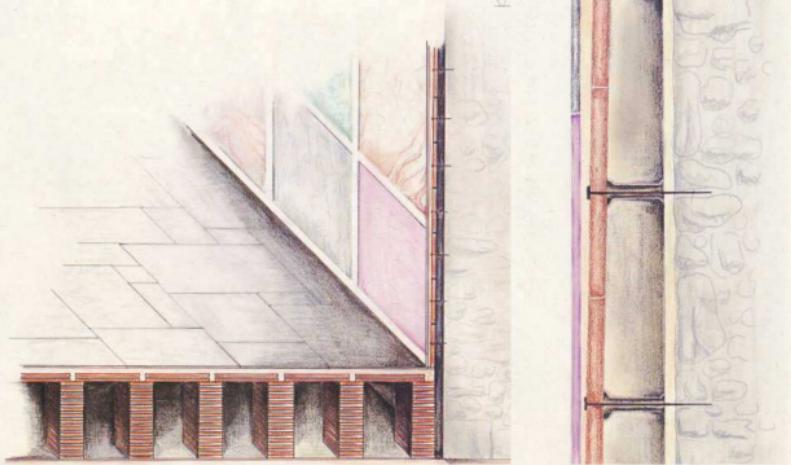
ρά κήτους. Η χαρούμενη παράσταση μέσα στο υγρό τοπίο προετοίμαζε την ψυχική διάθεση του λουόμενου για την απόλαυση του ψυχρού λουτρού. Αγάλματα του Ποσειδώνα, μιας Νύμφης και του Διονύσου, που βρέθηκαν στο ερειπωμένο κτήριο και φαίνεται ότι αρχικά ήταν στημένα σ' αυτόν τον «ψυχροδό οίκο» (το frigidarium), έκαναν πιο έντονη την εντύπωση της ευχάριστης και ζωηρής ατμόσφαιρας. Τέλος, πολλές γυάλινες ημιδιαφανείς πλάκες, που αποκαλύφθηκαν κατά την ανασκαφή, δεί-

χνουν ότι ο χώρος αυτός είχε παράθυρα που άφηναν να περνάει στο εσωτερικό το φως της ημέρας. Μετά την πρώτη επαφή με το νερό, ο λουόμενος κατευθύνοταν σε μια αίθουσα της νότιας πτέρυγας του λουτρών, τον «πρέμα χλιαρού» μενούν οίκο (το tepidarium). Το διπέδο του χώρου αυτού πατούσε πάνω σ' ένα πυκνό κάναβο από χτιστά σπριγίματα (τεσσισκούς), έτσι ώστε να δημιουργείται υπόγειο, το υπόκαυστον, στο στόμιο του οποίου (præfurnium) έκαιγε η φωτιά που ζέσταινε το δάπεδο. Ο ζε-

στός καπνισμένος αέρας έφτανε ως τη βάση των τοίχων της αίθουσας, όπου έβρισκε διόδους προς τα επάνω ζεσταίνοντας με τον τρόπο αυτό και τους κάβετον τοίχους. Εδώ ο λουόμενος ετοιμαζόταν, με την αργή εθιδρώση και τη μαλαζή, για το ζεστό λουτρό. Η μεγάλη αίθουσα στα Νό του συγκρότηματος, που προφυλάγεται από τους βοριάδες, ήταν ο χώρος που ζεσταίνοταν περισσότερο από τους άλλους, ο «ένδον οίκος» (το caldarium). Το μετέωρο διπέδο του κατέρρευσε μαζί με τις μπανιέ-



Οι θερμαινόμενοι χώροι των θερμών με τους πεσσούς που στήριζαν το δάπεδο.



Δάπεδο με πεσσίσκους που το στήριζαν, δημιουργώντας έναν χαμηλό ελεύθερο χώρο για να κυκλωφορεί ο ζεστός αέρας.

Λεπτομέρεια κατακόρυφου τοίχου των αιώνων για το ζεστό λουτρό. Είδη κατασκευή με πήλινα τημά και μεγάλα σιδερένια καρφιά επέτρεψαν τη δημιουργία ελεύθερου χώρου για τον ζεστό αέρα που θέρμανε όχι μόνο το δάπεδο αλλά και τους τοίχους.

ρες κατά την καταστροφή και συλήθηκε εύκολα στα μεταγενέστερα χρόνια, αφού βρισκόταν στην άκρη του κτηρίου. Ο «ένδον οίκος» ήταν ο τελικός στόχος στη διαδρομή των λουσιμένων. Εκεί υπήρχε μια μεγάλη κινητή λεκάνη με ζεστό νερό που προερχόταν από τον λέβητα, ο οποίος ήταν τοποθετημένος στην κορυφή του στοιμού του υποκαύτου. Η φωτιά που έκαιγε συνεχώς ζέστανε το δάπεδο, τους τοίχους αλλά και το νερό. Μέσα στους χώρους του λουστρού ειδικευμένο προσωπικό, όπως ο βαλανεύς, ο αλείτης, ο παραχύτης κ.ά., φρόντιζε για την περιποίηση των πελατών: για τον συνεχή εφοδιασμό τους με χλιαρό και ζεστό νερό, για τον γενικό καλλωπισμό τους, για το ξύρισμα, την περιποίηση των μαλιών, το τρύμπω με ελαφρότερα, την επάλευψη με αρωματικά λάδια και την μαλαζήν του σώματος. Στην αυλή των θερμών μπορούσε να ακοιθεί κανείς σε διάφορα αθλήματα, ενώ στο μικρό στεγασμένο θεατρικό κτίσμα, το ωδείο, που χωρούσε γύρω στους 350 θεατές, ο επισκέπτης των θερμών είχε τη δυνατότητα καλλιτεχνικής αναψυχής. Εντελώς ιδιαίτερη σημασία φαίνεται ότι είχε τη βάρευσαν πέτρυγα των θερμών του Δίου, αν κρίνει κανείς από τα ευρήματα που αποκάλυψε η ανασκαφή. Εκεί, στο ανατολικό διμήτιο, μέσα στα χαλάσματα που προκάλεσε η σεισμική καταστρο-

φή, βρέθηκαν σπασμένα σε μεγάλα και μικρά κομμάτια αγάλματα. Η ανασκαφήτη εικόνα μας επιτρέπει να συμπεράνουμε ότι τα περισσότερα απ' αυτά ήταν στημένα ψηλά σε κόγχες των τοίχων, οι οποίες καταρρέοντας συμπαρέσυραν στη μοιραία πορεία τους τα γλυπτά. Πρόκειται για 10 τουλαχιστού γλυπτά σε μεγέθος 2/3 του φυσικού, που παριστάνουν τον Ασκληπιό και τους Ασκληπιαδες. Αντίθετα, κάτω στο ψηφιδωτό δάπεδο ήταν στημένες δύο ερμαϊκές στήλες και στο μέσο του σχεδόν τετράγωνου χώρου βρισκόταν ένα μαρμάρινο λουτήριο. Ο Ασκληπιός, ακουμπισμένος στο ραβδί του όπου τιλγόταν το φίδι, βρέθηκε σε κομμάτια, που μεριά είχαν σκορπίσει ή μεταφερθεί ως τον εντερικό δυτικό τοίχο του κτηρίου. Ένα κεφαλή γυναικείο καλυψμένο με το ψάτιο παριστάνει πιθανώς τη γυναίκα του Ασκληπιού, την Ηποίη. Δύο γυναινού νέοι, που ακουμπούν σε στηρίγματα και στα πόδια τους βρίσκεται ένα σκυλί, είναι οι γιοι του Ασκληπιού, γιατροί κι αυτοί, ο Μαχάν και ο Ποδαλείριος. Σε άνετη στάση ικονίζονται οι κόρες του Ασκληπιού, η Πανάκεια, η Αίγλη, η Ακερός και φυσικά η Υγεία. Δεν αποκλείεται κάποια θραύσματα να προέρχονται από το άγαλμα που παριστάνει την Ιαώ. Έτσι ολοκληρώνεται το μοναδικό αυτό σύνολο γλυπτών με τους θεραπευτές

θεούς, τον Ασκληπιό και την οικογένειά του. Η παρουσία όλων αυτών των γλυπτών, που συμπληρώνονται με τα αγάλματα του Απόλλωνα και της Άρτεμης, δίνει ένα ιδιαίτερο χαρακτήρα στις θέρμες του Δίου. Τονίζεται όσο που θενένα αλλού μια από τις ευρεγγεικές ιδιότητες του νερού, η θεραπευτική.

Μαζί με τα αγάλματα των θεών στις θέρμες του Δίου βρέθηκαν και πορτρέτα θνητών. Δύο μαρμάρινα κεφάλια που παριστάνουν τον ίδιο άντρα, δηλώνοντας έτσι την αυξημένη σημασία της προσωπικότητάς του στη δημόσια ζωή, η επιγύραφη στήλη ενός άλλου πορτρέτου και το πορτρέτο του Ερεννιανού (ερμαϊκή στήλη), ενός άγγωντου από άλλού άνδρα, που όπως δείχνει η άψη του και το επίγραμμα στην ερμαϊκή στήλη σχετίζεται με το σωφροτικό κίνημα της αναβίωσης της κλασικής Ελλάδας, τη λεγόμενη δεύτερη Σοφιστική. Οι μεγάλες θέρμες του Δίου στην άκρη της πόλης και δίπλα στα ιερά των Μακεδόνων ήταν ένα από τα πληρέστερα συγκροτήματα του είδους τους. Δίχως αμφιβολία, θα ήταν ένα από τα πιο πολυσύχναστα δημόσια κτήρια της πόλης. Εκεί ο αρχαίος πολίτης μπορούσε σ' ένα ανέτο και πολυτελές περιβάλλον να πέρασε ευχάριστα τη μέρα του με τον τρόπο που παγώρευαν τα ιδεώδη της κοινωνίας των αυτοκρατορικών χρόνων.